

PREZENTAČNÍ KOPIE

“ROZŠÍŘENÍ MOŽNOSTÍ PÉČE O DĚTI PRO VŠECHNY RODINY”

PROJEV NA KONFERENCI O RODIČOVSKÉ PÉČI O DĚTI A POLITICE ZAMĚSTNANOSTI SVOLANÉ ČESKÝM PŘEDSEDNICTVÍM RADY EU PRAHA, 5. - 6. ÚNORA 2009

ALLAN CARLSON, PH.D.*

Protože jsem svým původním vzděláním sociální historik, rád bych začal právě historií. Současná témata obklopující rodinný život, genderové role a péče o děti obvykle vyvolávají kontroverzi. Proto nesmíme zapomenout, že „kolize” mezi domovem a prací – minimálně její počátky – nebyla výsledkem ideologického konfliktu. Všechny problémy v oblasti péče o děti, kterým čelí členské státy Evropské unie a další ekonomicky vyspělé země, se všechny odvozují od společné události: té, kterou původem maďarský historik ekonomie, Karl Polanyi, nazval „velkou transformací.”¹

Před rozšířením industrialismu byla normálním stavem lidské existence jednota práce a domova. Po celé tisícovky let většina lidí, mužů i žen, žila a pracovala na jednom místě, ať už se jednalo o venkovské nebo

---

* Dr. Carlson je prezidentem centra The Howard Center a ředitelem jeho centra rodinných studií (Family Studies Center) v Rockfordu ve státě Illinois ve Spojených státech. Je také v současné době hostujícím profesorem politických věd a historie na Hillsdale College ve státě Michigan.

rodinné farmy, řemeslnické dílny nebo okolí rybářské chýše. I když byly prostředky nutné k přežití na mnohem nižší úrovni než dnes, tato jednota života kolem domácí ekonomiky měla své výhody. V takových domácnostech neexistoval žádný skutečný konflikt ohledně genderových rolí; muž a žena, manžel a manželka oba pracovali tak, aby jejich malý rodinný podnik uspěl a na své úkoly se specializovali podle svých schopností a dovedností. Kromě toho byly děti do takových produktivních domácností obvykle vítány jako potenciální malí pracovníci a „péče“ o ně zapadala do normálního rytmu života. Podíváme-li se na široké časové pásmo minulosti, byla lidská povaha tomuto modelu přizpůsobena... možná je mu přizpůsobena dodnes.

Vznik a rychlé rozšiřování tovární výroby, které začaly v Evropě kolem 1800, měly jeden obrovský dopad na rodinný život: vážně narušily možnost tržní práce z domova. Potřeba parní a vodní energie vyžadovala velká centralizovaná zařízení. Tyto nové možnosti lákaly muže/otce do jedné továrny, ženu /matku do jiné a starší děti třeba do třetí. Takovým lidem moc času po práci nezbývalo a s růstem měst byli stále více odděleni od obdělávací půdy a většina rodin také opustila tradiční formy zajišťování životních potřeb, jako je například pěstování zeleniny. Namísto

toho začali využívat průmyslově vyráběné zboží, což urychlilo rozsáhlý posun směrem k tovární výrobě.

Industrialismus měl několik velkých nedostatků: nedával žádný přirozený prostor pro těhotenství, rození dětí, mateřské kojení a péči o malé děti. A existence dětí se pro rodiče skutečně, alespoň na určitou dobu, stala závazkem a problémem, spíše než aby se jednalo o přínos. Jedním z důsledků byl prudký pokles porodnosti: na základě racionálního zvážení ekonomických okolností se dospělí stále více odkláněli od myšlenky mít děti. Dalším důsledkem byla snaha o nové struktury nebo politiky, které by zajistily potřebnou péči o děti. Koncem 19. století se většina národů střední a západní Evropy přiklonila k modelu „rodinné mzdy“, který se vyznačuje tím, že vdané ženy z trhu práce odcházejí a ženatým mužům je poskytována – ať již na základě zvyklostí a/nebo zákonných předpisů – mzda nutná k přežití rodiny.² Během prvních desetiletí dvacátého století evropští politici experimentovali s různými formami příspěvků na děti, na které bylo pohlíženo jako na neformální způsob podpory matky v domácnosti. Později byla preferovaným řešením péče o děti v industriální společnosti kolektivní nebo skupinová péče, která byla přímo nebo nepřímo dotována státem. Jako poslední se objevily programy placené rodičovské dovolené nebo rodičovského pojištění.

Nicméně žádné z těchto řešení nebylo zcela uspokojivé. Model „rodinné mzdy” – i přesto že přinášel mnoho pozitivních výsledků – spočíval na určitých omezeních žen ve vztahu k jejich vzdělání, zaměstnanosti a odměňování. Tento model také neposkytoval adekvátní podporu domácnostem bez mužského „živitele.” Příspěvky na děti byly málokdy dostatečně vysoké na to, aby nahradily rodiči na plný úvazek celý čistý příjem, o který přišel tím, že z trhu práce odešel. Současně se ukázalo, že kolektivní péče o děti zdaleka není pro řádný vývoj dítěte optimální. Konečně se také ukázalo, že programy dostatečného „rodičovského“ pojištění jsou značně drahé.

Tvorbu politik v této oblasti komplikují dva související problémy. Za prvé, účetní postupy, které používají podniky a vlády k poměrování ekonomické činnosti, věnují příliš málo pozornosti investicím do lidského kapitálu. Tento termín zahrnuje znalosti, praktické dovednosti, zdraví a charakterové vlastnosti osob, které jim umožňují podílet se na ekonomice v širším slova smyslu. Dlouhodobý hospodářský růst je na tomto druhu investice závislý. Laureát Nobelovy ceny Gary Becker také zdůrazňuje, že „[žádná] diskuse o lidském kapitálu nesmí zapomenout na působení rodiny na znalosti, dovednosti, zdraví, hodnoty a zvyky dětí”³ Sociální výzkumy skutečně dokládají, že celodenní mateřská péče má u dětí vysoce pozitivní

vliv na rozvoj lidského kapitálu. Tato péče je například spojena s lepšími výsledky dětí ve škole.⁴

Za druhé, tytéž zmíněné účetní postupy obsahují zavádějící ukazatele hospodářského růstu nebo poklesu. Přestože „domácí hospodářství“ v industriální společnosti rychle vymizela, rozhodně nezmizela úplně. Jedna americká analýza vsutku uvádí, že pokud bychom převedli neplacenou práci konanou doma na ekvivalent její tržní hodnoty, hodnota domácí produkce v průměrné moderní domácnosti i nadále představuje 70 procent zdaněného rodinného peněžního příjmu. Toto číslo je nejvyšší u rodin s malými dětmi, o které je pečováno doma. Jiný pokus změřit domácí produkci proběhl v Austrálii pod názvem „hrubý domácnostní produkt“ a bylo zjištěno, že je přibližně roven hodnotě zboží a služeb produkovaných tržní ekonomikou; v obou případech se jednalo o částku 340 miliard australských dolarů.⁵

Protože je však tržní produkce zaúčtována na veřejných účtech a produkce domácností nikoli, je přesun dítěte z domácí péče do péče institucionální zaúčtován jako ekonomický „růst;“ pohyb opačným směrem se tak stává ekonomickým „poklesem.“ To je v nejlepším případě zavádějící a v nejhorším případě to nepřimo odrazuje rodiče od toho, aby investovali do

lidského kapitálu svých dětí. Kromě toho tato praxe nespravedlivě oceňuje práci rodičů, kteří jsou doma s dětmi.

Členské státy EU v poslední době preferují rozšiřování placené rodičovské dovolené, přičemž nejrozsáhlejší systém má Švédsko. Poté následuje péče o děti mimo domov, kde členské státy nejvíce preferují skupinovou denní péči. Žádný z těchto systémů neposkytuje pomoc rodičům, kteří zůstanou doma s dětmi.

Nicméně jedenáct států Evropské unie – Rakousko, Bulharsko, Česká republika, Estonsko, Finsko, Německo, Maďarsko, Lucembursko, Polsko, Slovensko a Slovinsko – poskytují určitou formu podpory po ukončení mateřské a otcovské dovolené pro ty rodiče, kteří se o své malé děti starají celodenně sami doma. Takové politiky uznávají hodnotu celodenní rodičovské péče pro zvyšování hodnoty lidského kapitálu.

Modelový program v této oblasti má právě Česká republika. Po mateřské a otcovské dovolené může otec nebo matka, kteří se rozhodnou „pečovat o dítě osobně a celodenně“, požádat o „rodičovské dávky“, a to až do doby, kdy dítě dosáhne čtyř let nebo, pokud se jedná o dítě s postižením, až do sedmi let jeho věku. V závislosti na délce poskytování podpory dosahuje tato dávka výše mezi 300 a 450 EUR za měsíc. Tuto dávku může pobírat vždy pouze jeden z rodičů.⁶

Dalším příkladem inovativní politiky byl zákon přijatý ve Švédsku v roce 1994. Zákon stanovil dávku na výživu dítěte ve výši 2 000 švédských korun (asi 250 EUR) měsíčně pro každé dítě, o které je celodenně pečováno doma, a to až do věku tří let. Tuto dávku, která představuje ročně 24 000 švédských korun, lze srovnat s částkou 80 000 švédských korun, která představuje průměrné roční náklady z veřejných rozpočtů na umístění dítěte do denního zařízení péče o děti. (Menší dávka je vyplácena rodičům, kteří používají zařízení péče o děti 30 hodin týdně nebo méně). Toto opatření se mezi švédskými rodiči stalo velmi populárním. Mezi 1. červencem 1994 a 1. lednem 1995, tedy za pouhých šest měsíců po zavedení, poklesl počet dětí v pravidelné kolektivní péči z 56 procent na 30 procent. O dávku si zažádalo přes 167 000 rodičů, což je 70 procent všech švédských rodin s dětmi od jednoho roku do tří let. Je jasné, že toto opatření naplnilo reálnou potřebu. Současně snížilo celkové veřejné výdaje. Bohužel, po změně vlády byl tento zákon počátkem roku 1995 zrušen.⁷ I přesto však zůstává modelovým programem pro budoucí použití.

Většina stávajících systémů podpory rodičů v EU má společná omezení. Dávky jsou poskytovány prostřednictvím státního systému sociálního zabezpečení a žadatel pomoc získá jen tehdy, pokud dříve pracoval a platil daně. V důsledku toho ani ty vlády, které jsou v této oblasti

nejvíce velkorysé, nechápou celodenní péči o děti jako dlouhodobou alternativu k práci v tržní ekonomice.⁸ Jasným řešením je jednoduše uznat celodenní péči o děti (řekněme do věku pěti let nejmladšího dítěte) v rámci manželského svazu jako hodnotnou práci, přičemž taková práce by vytvářela nárok na dávky rodičovské podpory, a stanovit výši takové podpory určitým procentem (například 35 procent) z průměrné měsíční mzdy dané země. Další opatření by se měla týkat ochrany proti morálnímu riziku zneužití těchto dávek.

Další příklad inovativní politiky pochází ze Spojených států. V současné době rodiče, kteří umístí své malé děti do náhradní celodenní péče, mohou nárokovat slevu na daních z příjmu až do výše 2400 USD za rok. Navrhovaný zákon o daňových úlevách pro rodiče, který navrhli senátor Sam Brownback a člen Sněmovny reprezentantů Lee Terry, by poskytl stejný daňový kredit rodičům, kteří se o své děti starají celodenně doma. Kromě toho by tato modelová legislativa navrátila do americké daně z příjmu plné „dělení příjmu“, což je metoda, která nepřímo daňově uznává rodiče, který doma celodenně pečuje o dítě. Tímto způsobem by se zdvojnásobil stávající odpočet z daně na každé dítě, takže by rodinám v době, kdy vychovávají děti, z jejich příjmu zbývalo více. Zákon by současně poskytoval pro rodiče pečující doma o malé děti penzijní kredit.

Podmínky v 21. století vyžadují při sladování požadavků pracovního a rodinného života jak více flexibility, tak více kreativity. V rámci celé EU zůstává porodnost hluboko pod hladinou prosté reprodukce. Průzkumy trvale ukazují, že „skutečná porodnost“ je pod hodnotu „žádoucí porodnosti, což naznačuje, že stávající politiky jsou pro řešení dané problematiky neadekvátní.

Autonomie rodiny je novým imperativem, který by měly všechny politiky respektovat. Placená a neplacená rodičovská dovolená, přídavky na děti, odpočty z daní a daňové kredity stoupající s počtem dětí, podpora péče o děti, od péče skupinové až po rodičovskou péči doma: všechny tyto metody mají své místo ve flexibilních rodinných politikách, které rozšiřují možnosti péče o děti pro všechny rodiče v Evropě.

Skutečně vzrušující vyhlídka je, že nové technologie by do jisté míry mohly zacelit propast mezi prací a domovem, která vznikla v důsledku imperativu industriální společnosti. Věřím, že ekonomika budoucnosti bude stále více decentralizovaná. Osobní počítač již domácnostem poskytl obrovskou ekonomickou sílu. Virtuální dojíždění (telecommuting) jako forma práce je sice ještě v plenkách, ale pro budoucnost má obrovský potenciál. Ekonomická demokracie internetu nabízí malým doma-sídlícím firmám potenciální globální trh, na kterém může velikosti rozsáhlých

korporací konkurovat tvořivost jednotlivce. Milióny pracovních míst se v tržní ekonomice již přesunuly do domácností a obnovily tak koncept domova, který je současně místem produkce. Tento trend také snižuje uhlíkovou stopu všech zúčastněných osob. Veřejná politika by měla tento historický přesun podporovat, protože rodinám může jenom prospět. Opatření, o kterých se uvažuje v Americe, zahrnují zjednodušené a zvýhodněné daňové podmínky pro domácí kanceláře a daňové kredity pro podniky, které experimentují s iniciativami virtuálního dojíždění.

Kromě toho by částečně zacelení velké propasti mezi domovem a prací by mohlo také pomoci zmírnit pokles porodnosti, který ohrožuje evropskou sociální a politickou soudržnost a fiskální stabilitu.

---

¹ Karl Polanyi, *Velká transformace* (New York: Farrar & Rinehart, 1944).

² Viz, jako příklady: George Alter, "Práce a příjem v rodinné ekonomice: Belgie," *Journal of Interdisciplinary History* 15 (podzim 1984), 225-276; Kari Skrede, "Familjeekonomi og forsorgerlønn," *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 25 (1984), 359-388; Harold Benenson, "Rodinná mzda a uvědomění pracujících žen v Británii, 1880-1914," *Politika a společnost* 19 (březen 1991), 230-239; a Sara Horrell a Jane Humphries, "Třídní boj a vytrvalost rodiny pracující třídy," *Cambridge Journal of Economics* 1 (1977), 243-244.

³ Gary Becker, "Lidský kapitál," *The Concise Encyclopedia of Economics*; na <http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html> (24/1/2009).

⁴ Viz: Wendy A. Goldberg, Ellen Greenberge, a Stacy K. Nagel, "Zaměstnanost a úspěch: Zaměstnanost matek ve vztahu k úspěšnému chování dětí a rodičovskému chování matek," *Child Development* 67 (1996), 1512-1527; Matthijs Kalmijn, "Profesní status matky a vzdělávání dětí," *American Sociological Review* 59 (1994), 257-275; Chandra Muller, "Zaměstnanost matek, zangažovanost rodičů a výsledky v matematice u dospívajících," *Journal of Marriage and Family* 57 (1995), 85-100; Frank P. Stafford, "Práce žen, soupeření sourozenců a výsledky dětí ve škole," *The American Economic Review* 77 (1987), 972-980; Valerie Kincade Oppheimer, "Rostoucí zaměstnanost žen a budoucnost rodiny v průmyslových společnostech," *Population and Development Review* 20 (1994), 293-336; a Jennifer Roback Morse, *Láska a ekonomie: proč nefunguje rodina volného obchodu* (Dallas, TX: Spence, 2001), 3-22.

⁵ Reuben Gronau, "Domácí produkce – zapomenuté průmyslové odvětví," *The Review of Economics and Statistics* 62 (1980), 408-16; John Devereux a Luis Locay, "Specializace, produkce domácnosti a měření hospodářského růstu," *The American Economic Review* 82 (1992), 399-403; a Duncan Ironmonger, "Ekonomika domácností: 340 miliard hrubého domácího produktu," v *The Family: There Is No Other Way* (Melbourne: Australian Family Association, 1996), 132-146.

⁶ José Manuel Valle, "Zpráva o rodinné politice v členských zemích EU," soukromě zadaný výzkumný dokument, 5. leden 2009.

⁷ Tuve Skånberg, "Model mezinárodní politiky péče o děti: švédská dávka na výživu dítěte roku 1994," *Family Policy Review* 1 (podzim 2003), 71-80.

⁸ Valle, „Zpráva o rodinné politice členských zemí EU.“